

TEHETSÉG, TEHETSÉGGONDOZÁS: KONCEPCIÓK – EVOLÚCIÓ – NEUROBIOLÓGIA – KUTATÁS – GYAKORLAT

RÉVÉSZ GYÖRGY

Pécsi Tudományegyetem BTK, Pszichológiai Intézet, Általános- és Evolúciós Pszichológiai
Tanszék, Pécs, Magyarország

E-mail: revesz.gyorgy@pte.hu

Az előszó a tematikus számban szereplő elméleti és empirikus tanulmányok fontosabb üzeneteit emeli ki, melyek a hazai tehetséggondozás műhelyeinek munkájába nyújtanak bepillantást.

A tehetség fogalma, jelentése *viták* kereszttüzében áll, ebben éppúgy elfér a „mindenki tehetséges valamiben” vélekedése, mint az arról történő értekezés, hogy a tehetség csupán egy társas konstrukció, amelyet *feltaláltak*, nem felfedeztek, ahogy minden más fogalmat, amellyel a társadalomtudományok foglalkoznak. A tehetség *fontos* fogalom: világszerte és hazánkban is számos tudományos verseny, pályázat keresi a legjobbakat. A tehetség *divatos* fogalom is: egymást érik a különböző tehetségkutató versenyek, melyeket jórészt a közönség érdeklődése tart fenn. Bár a tehetségről való tudományos gondolkodásunk alapja mindmáig Terman nevéhez köthető, már az ő későbbi hosszmetzeti kutatásából kiderült, hogy az IQ nem elég, fontosak az olyan változók, mint a családi háttér, társadalmi-gazdasági helyzet, motiváció, a kemény munkára való hajlandóság, célkövetés, kreativitás stb. Mindezek megjelennek a későbbi elméletekben is, és egyre nagyobb hangsúlyt kapnak a környezeti feltételek, fejlődésmodellek stb., így a *kettős különlegesség* (pl. tanulási és/vagy viselkedési problémák, ADHD, hátrányos helyzet stb.) szemléletének természetessé válása a tehetséggondozásban.

Az öröklés-környezet interakció viszonya régi téma az intelligenciakutatások terén, így a tehetséggondozásban is. Vizsgálatok arra utalnak, hogy az *additív genetikai hatások* (az emberek előszeretettel választanak magukhoz hasonló partnert hosszú távú kapcsolataikban), az *aktív gén-környezet kölcsönhatás* (az emberek, sőt már a gyerekek is tudatosan [megléhet, nem tudatosan] szelektálnak az őket körülvevő környezeti adottságok között, és olyanokat választanak, amelyek mintegy megfelelnek genetikai hajlamaiknak és képességeiknek), de a *nemadditív genetikai folyamatok* egyaránt szerepet

játszhatnak abban, hogy kiből válik szellemi kiválóság. Míg az intelligencia örökleteségét számos kutatás igazolta, a kreativitás öröklékenysége alacsony, az egyének közötti különbségek inkább a környezeti, elsősorban családi hatásoknak tulajdoníthatók.

A kognitív idegtudományok számára is kihívás az ember mentális kiválóságának mélyebb megismerése: mely agyi területek milyen aktivitási mintázatokat mutatnak bizonyos teljesítmények hátterében. Könnyű belátni, hogy míg pl. szenzoros részfolyamatok esetében ez nem okoz(hat) különösebb nehézséget, addig olyan összetett képességek, mint az intelligencia, kreativitás, nem is beszélve a tehetség sokkal összetettebb teljesítményéről, ez lényegesen nehezebb. A szerzők számos illusztrációval mutatják be pl. a kreativitás feladat indukálta EEG kérgi mintázatait, az fMRI-vel láthatóvá tett aktivitásokat, az eltérő féltekei aktivitásmintázatokat, az N 400 komponens amplitúdóváltozását újszerű kontextusok során stb.

A tehetséggondozással foglalkozó szakemberek között egyetértés van abban, hogy ki kell alakítani az iskola és az iskolán kívüli oktatás különböző formái közötti munkamegosztást. A szabadidő terhére végzett „*árnyékoktatásban*” való részvétel motivációjának a környezeti lehetőségekkel való interakciója ma az egyéni kibontakozás komplex programjaként jelenik meg. Az itt közölt tanulmány szerint a különórákra járás intrinzik motivációja mellett az affiliáció, identifikáció jelent fontos motívumot, míg az extrinzik motiváció csak ezek után következik a rangsorban.

A hazai tehetséggondozás talán legnagyobb vállalkozása volt a *Magyar Templeton Program*, melyben a beválogatás mintája meghaladta a 17 ezer 10–19 éves főt, miközben még maga a tehetségazonosítás fontossága is kérdéses. Ennek feloldása lehet, hogy a módszer *kiválóságközpontú értékelésre* legyen képes, kellő rugalmassága legyen stb. A mérés első lépése 4 kognitív képesség (pl. fluid intelligencia, munkamemória stb.) online mérése volt, ezt követte a motiváció, kreativitás mérése stb. A kutatás egyik fontos eredménye szerint, minél magasabb képességtartományokban jártak, annál kevésbé volt erős kapcsolat az egyes képességterületek között, ami megfelel annak a tapasztalatnak, hogy *nincs általánosan kiváló képesség*.

A *perfekcionizmus* mint aktivizáló aspektus lehet tehetségdiagnosztikai támpont, de lehet a teljesítmény gátló tényezője, így akár mentálhigiénés probléma is. Perfekcionistaak megélhetik a flow eksztatikus állapotát, míg a perfekcionizmus lehet maladaptív, ha olyan magas elvárásokkal jár, melyek sohasem párosulhatnak a megelégedettség élményével. Az itt közölt vizsgálat bemutatja a *Hewitt–Flett Multidimenzionális Perfekcionizmus Kérdőív* magyar változatát, a *Motivációs Öndefiníciós Kérdőív* skáláival mért együttjárásokat. A kapott eredmények egybeesnek a nemzetközi kutatások eredményeivel; ezzel együtt a szerzők javasolják a perfekcionizmus további vizsgálatát, utalva az imént említett maladaptív tendenciákra.

A munkahelyi tehetséggondozás a hatékony szervezeti működéshez ma már elengedhetetlen. A tehetségmenedzsment (TM) a humán erőforrás kiemelkedő feladata, ebben a tehetség mint *humán tőke* (HR), mint *egyéni különbség* (szervezetpszichológia) és mint *erősség* (pozitív pszichológia) jelenik meg. A téma gyakorlati aspektusait bemutató második tanulmány szerint a TM a „war for talent” világában többféle és eltérő szintű részfeladatból állhat: pl. a kvalifikált jelöltek felkutatása, bevonása, toborzása és alkalmazása; versenyképes fizetések biztosítása; tréningek és képzések szervezése stb. Könnyű belátni, hogy a jól működő TM programok befolyással bírnak a munka-

vállalók érzelmi elkötelezettségére, teljesítményére, motivációjára, munkahelyi elégedettségére, de az elvándorlási szándékra is. A TM programok sikerességének záloga a *pszichológiai szerződés, szervezeti igazságosság* vagy a *személy-környezet összeillés*. A szerzők kitérnek a tehetségprogramok veszélyeire is: ilyen negatív hatás lehet a Máté-, a Halo- vagy a Pygmalion-effektus; mindhárom esélyegyenlőtlenséghez és motivációvesztéshez vezethet.

A hazai tehetség gondozás elmúlt harminc éve igen gazdag elméleti és gyakorlati tapasztalattal gazdagította a témával foglalkozó szakemberek ismereteit. Ezen sokat segített a nemzetközi szervezetekbe (pl. ECHA) való bekapcsolódás, szakemberek külföldi tanulmányútjainak tapasztalatai, illetve azoknak a szervezeteknek a megalakulása (MTT, NTT, MATEHETSZ), melyek elméleti és módszertani útmutatókkal támogathatták a tehetség gondozás műhelyeit. A tanulmány többek között bemutatja az Arany János Tehetség gondozó Programot (AJTP), mely a hátrányos helyzet kompenzálását tűzte ki célul, a Nemzeti Tehetség Programot (NTP), melyet az Országgyűlés 2008-tól kezdődően évtizedekre kiemelt feladatként fogalmazott meg. A közelmúlt legsikeresebb programjai a MATEHETSZ szervezésében és irányításával lezajlott Magyar Génius Program (2009–2011), a Tehetség hidak Program (2012–2015) és az idén lezáruló Tehetségek Magyarországa Program (2016–2021) volt. Ezekben a programokban több tízezer diák és tehetség segítő szakember vett részt; országos érdeklődés fókuszába kerülhetett pl. az Országos Tehetség nap, a Felfedezettjeink éves programjai, a Bonis Bona díjazottjai stb.

A hagyományos tehetség gondozást egyre inkább felváltja az a szemlélet, melynek fő gondolata, hogy minden tehetség terület, minden személy és csoport kapjon lehetőséget képességei kibontakoztatásához. Ez – miközben egyre differenciáltabb módszereket jelent – mégis holisztikusabb és globális megközelítést jelent. Így, míg korábban egy magasabb pozíció betöltésének feltétele az adott tudásterület magas szintű képviselése volt, ma egyre gyakrabban elvártak az ún. transzverzális képességek, mint a kritikai gondolkodás, kreativitás, önmenedzselési készségek, társadalmi felelősségérzet stb. Ez kibővíti a tehetség gondozás területeit is, a civil szervezetek, profitérdekeltségű vállalkozások, különböző vallási szervezetek megjelenésével. A tanulmány illusztrációként bemutat néhány igazán kiemelkedő tehetség gondozó programot.